

Dieudonné, of de rechtstaat in de quenelle

In Frankrijk laaide de discussie rond cabaretier Dieudonné M'bala M'bala hoog op. Na verschillende veroordelingen werden zijn optredens onlangs zelfs preventief verboden. Een brug te ver, vindt onderzoeker Jogchum Vrielink. 'Als er tijdens de optredens uitspraken worden gedaan die indruisen tegen de racismewetgeving, dan kan dat leiden tot vervolging achteraf en alleen tot vervolging achteraf.'

Jogchum Vrielink

Dieudonné. De naam betekent zoveel als 'door God gegeven' of 'Godsgeschenk'. Als ze even kon, zou de Franse regering echter het cadeau-exemplaar dat luistert naar de achternaam M'bala M'bala, graag inruilen of weggeven. Dieudonné M'bala M'bala is een Franse stand-upcomedian. Hij werd de afgelopen jaren verschillende keren veroordeeld voor zijn gortige antisemitisme. De jongste maanden bereikten de conflicten tussen M'bala M'bala en de Franse overheid een nieuw hoogtepunt. Een en ander hield verband met de popularisering van zijn 'quenelle'. Quenelle is een van oorsprong culinaire term, die verwijst naar een langwerpige balletje dat onder meer gemaakt kan zijn van vis, vlees of gevogelte. Dieudonné plakte de term op een door hem bedacht gebaar dat veel meer vlees noch vis is. Bij het uitbrengen van een quenelle wordt één arm in een naar beneden gerichte hoek van zo'n 45 graden gestrekt, terwijl de andere hand op de gestrekte arm plaatsneemt. De positie van de hand bepaalt de gradatie van de quenelle: halverwege de onderarm is een 'milde' quenelle (laat het ons 'quenellégère' noemen), terwijl een hand op de schouder een 'volle' quenelle impliceert.

Hoewel Dieudonné het gebaar zelf

omschrijft als louter anti-establishment (een soort 'up yours'), wordt de quenelle regelmatig met een (geïnverteerde) Hitlergroet vergeleken. Dat heeft, naast met enige gelijkenis tussen beide gebaren, vooral te maken met het antisemitisme van de komiek ('Wat een antisemiet doet is antisemitisch'), alsook met de personen die de quenelle hebben geadopteerd, waaronder Jean-Marie Le Pen ('Wat andere antisemieten overnemen is antisemitisch').

De quenelle werd in december 2013 internationaal bekend toen voetballer Nicolas Anelka - bevriend met Dieudonné - het gebaar maakte na een doelpunt. Controverse alom. Een onderzoek door de Engelse *Football Association* loopt en schorsing dreigt.

Het toenemend aantal veroordelingen en incidenten rond Dieudonné bracht de Franse minister van Binnenlandse Zaken Manuel Valls er toe om op 6 januari 2014 een circulaire uit te

vaardigen die lokale verbodsmaatregelen jegens optredens van M'bala M'bala legitimeert of zelfs aanmoedigt. De Franse *Conseil d'Etat* heeft inmiddels diverse lokale optreedverboden, die in reactie op de circulaire werden ingesteld, bekeken en (grond)wettig bevonden.

Inmiddels werd de omstreden komiek ook preventief de toegang tot het Verenigd Koninkrijk ontzegd: Dieudonné had aangekondigd naar Engeland te willen gaan om Anelka te steunen. Zijn antwoord? Een quenelle voor de Queen.

PREVENTIEVE MAATREGELEN

Wat te vinden van dit alles? Voor de veroordelingen is het relevant om te weten dat Frankrijk, samen met Duitsland, zo'n beetje de meest verregaande racismewetgeving binnen Europa heeft. Persoonlijk ben ik daar geen fan van. Zulke wetgeving is principieel problematisch en praktisch gezien contra-productief. Dat gezegd zijnde, zijn de meeste veroordelingen van Dieudonné, gegeven dat bestaande kader, weinig betwistbaar. Er zijn ook nogal wat veroordelingen van personen die veel minder verregaande uitingen hebben gedaan dan hij. Het feit dat de man een komiek is, of claimt te zijn, doet daaraan weinig af.

De preventieve maatregelen jegens M'bala M'bala zijn, ook binnen de Franse context, minder vanzelfsprekend. Slechts zeer uitzonderlijk staat men in Frankrijk *a priori* spreekverboden toe. Daartoe is onder meer vereist dat er een concreet risico is van ernstige schendingen van de openbare orde, die bovendien niet redelijkerwijs overkomelijk zijn (bijvoorbeeld door inzet van politie). Het is een zwaktebod dat de Franse *Conseil d'Etat* in dezen de legitimiteit van de lokale verboden aanvaardt. De Belgische Raad van State stelde zich op dit punt, terecht, strenger op. De hoogste Belgische administratieve rechter vernietigde al verschillende keren verboden die Brusselse gemeenten uitvaardigden om

optredens van Dieudonné te voorkomen. Reden: er waren andere middelen voorhanden om de openbare orde, voor zover die werkelijk in gevaar was, te handhaven. Bovendien, zo overwoog de Raad in zijn recentste oordeel, heeft het gemeentebestuur sowieso niet de taak '*de veiller préventivement à la correction politique ou morale, voire même pénale, des spectacles et moins encore à celle, supposée, des artistes qui en donnent la représentation*'.'

MINORITY REPORT

Met dat laatste komen we bij de kern van de kwestie. Weliswaar speelt men de kwestie onder het mom van 'risico voor de openbare orde', maar van een reële bedreiging daarvan is geen sprake. Eigenlijk gaat het om het tegengaan van kwetsende en beledigende uitingen. Voor zover dergelijke uitingen bestraftbaar zijn, kan die bestraffing echter probleemloos achteraf. Zoals ook de Belgische Raad van State stelt: als er tijdens de optredens uitspraken worden gedaan die indruisen tegen de racismewetgeving, dan kan dat leiden tot vervolging achteraf en alleen tot vervolging achteraf.

Temeer omdat men nooit écht weet wat iemand gaat zeggen of doen, ondanks gegoochel in de Franse circulaire met 'non-incidentele' voorafgaande feiten. De Franse aanpak doet in dat opzicht denken aan *The Minority Report*. Onder die titel schreef de Amerikaanse auteur Philip K. Dick in 1956 een dystopisch kortverhaal, dat in 2002 werd verfilmd. Het gaat over een samenleving waarin misdaden voorspeld kunnen worden en waarin potentiële misdadigers preventief worden gevat en opgesloten, tot blijkt dat niet alle potentiële misdadigers ook werkelijk misdaden zouden plegen.

Hoe walgelijk de uitingen van Dieudonné ook zijn (en dat zijn ze, voor alle duidelijkheid), het lijkt me dat we meer te vrezen hebben van overheden die totalitaire science fiction verheffen tot staatsbeleid.

(De auteur is postdoctoraal onderzoeker en onderzoekskoördinator discriminatierecht binnen het Steunpunt Gelijkekansenbeleid KU Leuven)

De Belgische Raad van State vernietigde al verschillende verboden die Brusselse gemeenten uitvaardigden om optredens van Dieudonné te voorkomen. Reden: er waren andere middelen voorhanden om de openbare orde, voor zover die werkelijk in gevaar was, te handhaven.